

İKİ HUKUK ARASINDA ARAFTA: SURIYELİ KADIN MÜLTECİLERİN İNFORMEL EVLİLİKLERİ VE BOŞAN(A)MA KRİZİ*

BETWEEN TWO LAWS, IN THE LIMBO: INFORMAL MARRIAGES OF SYRIAN REFUGEE WOMEN AND THE CRISIS OF (NOT BE ABLE TO) DIVORCE

Doç. Dr. Mahmut KAYA

Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Şanlıurfa / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-2728-9858

ÖZET

Ortadoğu'daki çatışmalar nedeniyle başlayan uluslararası göçler Türkiye'ye 3.5 milyonu aşan Suriyelinin gelmesine yol açtı. Başta kadınlar olmak üzere çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler gibi birçok sosyal grup, göç sürecinden derin bir şekilde etkilenmiş durumdadır. Söz konusu göç, yerli toplum ile Suriyeli göçmenler arasında farklı düzeylerde ilişkilerin gelişmesine de zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda evlilik, her iki toplum arasında farklı dinamiklerle gerçekleştirilen bir sosyal ilişki biçimidir. Mülteci kadınların hayata tutunma ve göç sürecinin olumsuzluklarından korunma anlamında Türkiye'deki erkeklerle evliliği bir yaşam stratejisi olarak tercih ettiği gözlenmektedir. Fakat her iki ülkenin hukuki ve toplumsal yapısından kaynaklı farklılıklar, evlenmeyi tercih edenlerin amaçları, evlenme sürecindeki kabul ve çatışma süreçleri birçok problemin açığa çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu problemlerden biri sınır illerinde gözlemlenen boşanma/boşanamama krizidir. Suriyeli mülteci kadınlar genellikle dini nikâhla, yasal bir teminat olmadan örfî teamüllerle yerli erkeklerle evlenmektedir. Ancak geçimsizlik, aileler arası problemler, şiddet, aldatılma vb. nedenler aile birlikteliğini bozmakta çoğu zaman gizli olarak yapılan bu evliliklerde boşanma ciddi bir problem haline dönüşmekte hatta boşanamama denilebilecek krizler gelişmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınlarla ev sahibi toplumdaki erkekler arasında gelişen informal evlenmeleri ve sonrasında gelişen boşanma süreçlerindeki krizleri ele almaktadır. Türkiye'deki kadın mültecilere yönelik çalışmalar genel olarak evlilik, aile içi şiddet, erken evlenme gibi konularda iken bu çalışmanın ayırt edici niteliği informal evlenme ve boşanma süreçlerine odaklanmasıdır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış, veri toplama tekniği olarak görüşme ve vaka incelemesi tercih edilmiştir. Bu bağlamda boşanma süreçlerindeki toplumsal ve hukuki çıkmazların Suriyeli mültecilerin yaşamını nasıl etkilediği, velayet, tazminat, nafaka problemleri, mülteci kadınların toplumsal cinsiyet rolleri açısından nasıl konumlandırıldıkları, Suriyeli toplum içerisinde söz konusu boşanamama krizi ile ilgili hangi strateji ve problem çözme mekanizmalarının üretildiği çalışmada tartışılmaktadır. Araştırma bulgularına göre mülteci kadınların, sosyal ve ekonomik destek sağlama, yabancılıktan kurtulma, işe kapanma, dışlanma ve marjinalleşme risklerinden kaçınmak üzere yerlilerle evliliğe yöneldiği tespit edilmiştir. Her iki ülke arasındaki yasal ve sosyokültürel norm farklılığı, evlenme süreçlerinin krize girmesinde temel rol oynamakta böylece boşanmalar yaşanmaktadır. Boşanma krizlerinin nedenleri arasında dini nikâhla ikinci eş olarak evlenen mülteci kadınların evlilik sürecinde mehir, bağımsız ev, aile ve çocuklara yönelik destek talebi, çeşitli ihtiyaç ve beklentilerinin gerçekleşmemesi, kumalar arası çekişmeler ve şiddet gibi birçok faktör olduğu anlaşılmıştır. Boşanma süreçlerinde, velayet, nafaka gibi haklar eşler arasında önemli problemlere dönüşürken kimi örneklerde çocuk annesinden zorla alınmakta kimi örneklerde ise herhangi bir nafaka verilmemesinden kaynaklı geçim sıkıntısı vakalarda görülen ciddi sorunlardır. Aile kurumunun parçalandığı bu ilişkiler boyunca Suriyeli mülteci kadınlar, aile içi şiddetin yanı sıra, damgalanma, dışlanma ve yoksulluk gibi deneyimlere maruz kalmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Göç, Suriyeli Kadın Mülteciler, Aile, Boşanma, Boşanamama Krizi.

* Bu makale, 8 Mart 2018 tarihinde Kadın ve Demokrasi Derneği tarafından organize edilen Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Boşanma adlı kongrede sunulan "İki Hukuk Arasında Arafta: Boşanamayan Suriyeli Kadın Mülteciler" adlı sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir. Mülteci kavramı bu çalışmada hukuki bir kavram olarak değil sosyolojik anlamda kullanılmıştır.

ABSTRACT

The international migration that has started because of the conflicts in the Middle East led more than 3.5 million Syrians to come to Turkey. Mainly women, many social groups such as children, young people, elderly and disabled people, etc. are deeply affected by the migration process. The migration also forms the basis for the development of the relations between the local community and Syrian migrants at different levels. In this context, marriage is a form of social relationship between two communities which is carried out with different dynamics. It is observed that refugee women prefer marriage with men in Turkey as a life strategy in terms of clutching onto life and preventing the negative effects of the migration process. But the differences arising from the legal and social structure of the two countries, the aims of those who choose to marry, the acceptance and conflict processes in the marriage process bring about many problems. One of these problems is to divorce/not be able to divorce crisis observed in the border provinces. Syrian refugee women often marry indigenous men in religious marriages, in a customary way without legal guarantees. However, the reasons such as incompatibility, inter-family problems, violence, deceit, etc. disrupt the family unity; the divorce becomes a serious problem in these marriages which are performed in secret, and even the crises can be called not-be-able-to-divorce may develop.

This study deal with informal marriages between the Syrian refugee women in Turkey and the men in hosting community and the crises in the divorce processes developing later on. While the studies regarding female refugees in Turkey are generally about the subjects such as marriage, domestic violence, early marriage, etc., the characteristic of this study is focusing on the informal marriage and divorce processes. The qualitative method was used in the study, interview and case study were preferred as the data collection technique. In this context, how the social and legal dilemmas in the divorce process affect the lives of the Syrian refugees, the problems of custody, compensation, alimony, how refugee women are positioned in terms of their gender roles, which strategies and problem-solving mechanisms related to the not-be-able-to-divorce crisis in the Syrian community are discussed. According to the research findings, it was determined that refugee women inclined to marriage with natives in order to receive social and economic support, to avoid the risks of alienation, introversion, ostracism, and marginalization. The difference between the legal and socio-cultural norms of two countries plays a fundamental role in the crisis of marriage processes, so the divorces are experienced. Among the reasons of the divorce crisis, it was understood that there are lots of factors such as that the demand for bride price, independent houses, support for the family and children, various needs and expectation of the women who married as a second wife through a religious marriage are not met, the conflicts between co-wives and violence. In divorce proceedings, while the rights such as guardianship, alimony become important problems between the spouses, in some cases, children are taken forcibly from their mothers, and in some cases, the financial difficulties due to lack of any alimony are observed as the serious problems. During these relationships in which the family institution is torn to pieces, the Syrian refugee women are exposed to experiences such as stigmatization, ostracism, and poverty, as well as domestic violence.

Key concepts: Migration, Syrian Women Refugees, Family, Divorce, Not-be-able-to Divorce Crisis.

1. GİRİŞ

Türkiye toplumu açısından son yıllarda önemli bir gündem maddesi şüphesiz göç konusudur. Arap Baharı ile Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin bir kısmında başlayan halk hareketlerinin sonucu olarak gerçekleşen uluslararası göçler Türkiye, Ürdün, Irak, Mısır hatta Avrupa ve Amerika gibi coğrafyaları da içine alan küresel bir probleme dönüşmüştür. Komşumuz Suriye'deki çatışmalardan dolayı Türkiye'ye yönelen göç kitlesi bugün 3,5 milyon seviyesini geçmiştir.² Suriyeli mülteciler, başta sınır illeri olmak üzere Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış olup göçmen kitlesinin yaklaşık yüzde 92'si şehirlerde yerli halkla birlikte iç içe yaşamaktadır. Bir ülkenin kendi sınırları içindeki göç, iç göç iken başka bir ülkeye göç dış göç veya uluslararası göç olarak tanımlanır. Uluslararası göç, geçici ya da kalıcı olarak insanların bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmesidir. Bu yönüyle göç coğrafi bir olgu olup yeniden yerleşmeyi de içine alan politik, ekonomik kültürel ve kimlik boyutlarını içeren sosyal bir süreçtir (Bartram, Poros & Monforte, 2017, s. 13-14). Göç, bir boyutuyla da zorla yerinden edilmedir. Zorunlu göç, insanların hayatta kalmak için çatışma, doğal afetler, kıtlık, salgın hastalık, etnik baskılar ile diğer sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerle topluca yer değiştirmesi olup mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş insanları içerir. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar yerinden edilme sürecinden en fazla zarar gören kesimlerdir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'deki 3,5 milyon civarındaki Suriyelinin 1.6 milyonu kadınlardan oluşmaktadır. 18 ve üzeri yaş kadın nüfusu 856.046 kişidir.³ Yerinden edilenlerin verdiği kayıplar yalnızca maddi alanla sınırlı değildir. Aile, arkadaşlar ve toplumda oluşan sosyal ağlar da söz konusu kayıpları kapsamaktadır. Bu şartlar altında sosyal ilişkiler bozulur ve yerinden edilenler başlarının çaresine bakmaya zorlanır. Böyle durumlarda yerinden edilmiş kimseler, şiddete ve kötüye kullanılmaya açık hale gelirler. Sürekli olan barınma ve beslenme ihtiyacı, kadınlar ve çocuklar için sömürülmeye açık şartlar oluşturur. Seks işçiliği, cinsel sömürü, zorla çalıştırma gibi durumlar bilinen yaygın örneklerdir (Öner, 2016a, s. 17; Bartram vd., 2017, s. 124-125).

² Bkz. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, Erişim Tarihi: 11.04.2018.

³ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, 17.05. 2018 tarihli istatistik.

Mülteci toplumlarında aile yaşamını karakterize eden diğer faktörler; aile üyelerinden ayrılma, yakınların kaybı, ekonomik, sosyal, fiziksel ve eğitimsel koşulların değişimi, aileyi geçindiren ev kadını vb. önceki rollerin kaybı ya da değişimi, toplum desteğinin kaybı, önceki normların değişimi örneğin alışkanlıklar, gelenekler, dini rehberlik, aile yaşamıyla ilgili evlilik, doğum ve çocuk yetiştirme uygulamalarına ilişkin önceki gelenekleri devam ettirmede güçlükler, çocukların eğitimi, tıbbi bakım ve sağlıklı bir beslenme biçimini içeren ailenin ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik yeterliliğin kaybı, yardım dışında alışılmadık bağımlılık, ev sahibi hükümetin istihdam konusundaki kısıtlamalarından dolayı iş yaşamına katılımda güçsüzlük/yetersizlik, işin eksikliği, evde boş, işsiz oturmak şeklinde sıralanmaktadır (Buz, 2003, s. 3-4). Benzer şekilde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) mültecilik döngüsü içerisinde kadın ve kız çocuklarına yönelik cinsiyet/toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti sınıflandırmaktadır. Söz konusu tasnife göre kadınlar:

1- Çatışma Sırasında, Kaçıştan Önce:

- İktidarda bulunan kişiler tarafından taciz edilme,
- Kadınların cinsel olarak işkence görmesi,
- “Askerler” tarafından cinsel şiddet uygulanması,
- Toplu tecavüz ve hamile bırakılma,
- Çatışma halindeki tarafların silahlı mensupları tarafından kaçırılma.

2- Kaçış Sırasında

- Haydutlar, sınır muhafızları tarafından cinsel saldırı,
- İnsan tacirleri, köle ticareti yapanlar tarafından yakalanma.

3- Sığınma Ülkesinde:

- Otorite sahibi kişiler tarafından cinsel saldırı,
- Ailelerinden ayrı düşmüş kız çocuklara, bakıcı aile yanındayken cinsel taciz,
- Aile içi şiddet,
- Yakacak toplarken, su almaya giderken cinsel saldırı,
- Hayatta kalabilmek için cinsel ilişkiye zorlanmak/ zorla fuhuş,
- Sığınma ülkesinde yasal bir statü beklerken ya da yardım ve kaynaklara erişmeyi beklerken cinsel taciz.

4- Geri Dönüş Sırasında

- Kadınlara yönelik zararlı geleneksel uygulamaların tekrar başlatılması,
- Ailelerinden ayrı düşmüş kadın ve çocuklara yönelik cinsel taciz,
- İktidarda bulunan kişiler tarafından cinsel istismar,
- Haydutlar, sınır muhafızları tarafından cinsel saldırı, geri dönüşe zorlanma.

5.Yeniden Bütünleşme

- Geri dönenlere bir çeşit ceza olarak cinsel tacizde bulunmak,
- Yasal statüyü düzene sokmak için cinsel zorbalık,
- Kadınların karar alma süreci haricinde bırakılması,
- Kaynaklara erişiminin engellenmesi⁴ gibi kötü muamele, istismar ve sömürü eylemlerine maruz kalmaktadırlar. Diğer bir araştırma raporunda Türkiye’deki Suriyeli kadınların yaşadığı problemler; barınma ve temel ihtiyaçlarla ilgili sorunlar, sağlık hizmetlerine erişim ve psiko-sosyal durumlarla ilgili sorunlar, istihdam sorunu, erkekler tarafından rahatsız edilme, sakıncalı sektörlerde yer alma ve çok evlilik, erken yaşta evlendirilme, şiddete ya da istismara maruz kalma olarak tespit edilmiştir (Barın,

⁴ Bkz. <http://www.unhcr.org/tr/tum-multecilerin-yasadigi-koruma-sorunlari-kadınlar-tarafından-da-paylasilir>, Erişim Tarihi: 15.05.2018.

2015). T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının (AFAD) *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar (2014)* araştırmasına göre ise Suriye'deki çatışma nedeniyle kadınlar, tutuklanmadan yakınlarını kaybetmeye, fiziksel ve ekonomik sıkıntılardan cinsiyete dayalı şiddete kadar pek çok zorlukla yüzleşmekte özellikle genç kızlar şiddet, eğitimin aksaması, erken yaşta evlilik ve gebelik gibi çeşitli risklerle yüz yüze kalmaktadırlar (AFAD, 2014, s. 31).

Göç eden kimseler yaşama tutunmak, söz konusu risk ve tehditlerden korunmak için birtakım entegrasyon stratejileri geliştirirler. Alastair Ager ve Alison Strang, mültecilerin başarılı bir entegrasyonu için dokuz kategori belirlemişlerdir. Yazarlara göre entegrasyon kavramı; istihdam, barınma/ev, eğitim, sağlık, sosyal köprüler, sosyal bağlar, sosyal bağlantılar, dil ve kültürel bilgi, güvenlik ve istikrar, haklar ve vatandaşlık boyutlarını kapsamaktadır (Ager ve Strang, 2008, s. 170). Ager ve Strang'ın da işaret ettiği gibi göçmenlerin geliştirdiği yaşam stratejileri, barınma, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal bağlantılar kurma zorunluluğu gelir. Çünkü sosyal bağlantılar/ilişkiler, yerel düzeyde entegrasyon sürecinin sürdürülmesinde radikal bir role sahiptir (Ager ve Strang, 2008, s. 177). Sosyal ilişkiler ağı, göçmenlerin göç yolculuğuna hazırlanması, yeni sosyal-kültürel bağlama yerleşmesi ve uyum sağlamasına yardımcı olurken göçmenlerin faaliyet ve çabaları ilişkiler ağını yeni bağlamlarda üretir ve güçlendirir. Göçmenler, bu yeni bağlamda hem insani hem de sosyal sermaye oluştururlar (Öner, 2016b, s. 309). Mülteciler, göç sürecinde yitirdikleri maddi ve manevi sermayelerinden dolayı bu durumu aşmak amacıyla ev sahibi toplumla ilişki kurmaya yönelir. Böylece sosyal bir temas zorunluluğu doğar. Sosyal temas, insanlar arası etkileşimi başlatan bir faktördür. Etkileşimin dört temel çeşidi ise rekabet, çatışma, uyum ve asimilasyondur (Park, 2018, s. 13). Uyum, göçmenlerin temel sorunları arasında yer alır. Göçmenlerin yabancı olduğu toplum ile bütünleşerek o toplumun bir parçası haline gelme süreci olan uyum, bir çeşit "yeniden toplumsallaşma" olarak nitelendirilmektedir. Uyumun başarılı olması, yeniden toplumsallaşma sürecinde hem göç eden hem de göçü kabul eden toplumun çabalarına bağlıdır (Adıgüzel, 2016, s. 155).

Uyum, göçmenlerin ev sahibi toplumla işbirliği ve dayanışma içinde yaşamasına imkân veren bir sosyal inşa sürecidir. Uyumu gerçekleştirmenin yollarından biri de sosyal ve kültürel sermaye edinimidir. Sosyal sermaye, sosyal ağlar ve diğer sosyal yapılardaki üyelik yoluyla gerçek ve potansiyel kaynaklara olan erişimdir. Sosyal sermaye, özellikle ekonomik anlamda farklı türdeki kaynakların sosyal ilişkilere iliştilmiş olduğu düşüncesine dayanır. Sosyal ilişkilere yapılan yatırım farklı türdeki geri dönüşleri veya faydaları sağlayabilir (Bartram vd., 2017, s. 285). J. Arango, göçmen ağlarının bir tür sosyal sermaye olarak görülebileceğini belirtir. Çünkü söz konusu ağlar, ekonomik mal ve kıymetlere, iş ve yüksek ücretlere erişime imkan sağlar. Bu bakış açısını ilk olarak ileri süren kişi Douglas Massey olup sosyal sermaye teorisinin diğer yazarları James Coleman ve Pierre Bourdieu'dur (Arango, 2000, s. 291). J. Coleman, sosyal sermayeden toplumsal yapıların insanların bir şeyler başarmalarını sağlayan yönlerini kasteder. Ona göre sosyal sermaye, üretken faaliyeti kolaylaştırır. Coleman, "sosyal sermayeyi değerli kaynaklara sahip olmak için belli eylemleri kolaylaştıran daha büyük sosyal yapıların parçası" olarak görür ve sosyal sermayenin ekonomik ve beşeri sermaye türlerini geliştireceğini ileri sürer (Wallace ve Wolf, 2004, s.420; Bartram vd., 2017, s. 287). Sosyal sermaye, küçük gruplardan büyük gruplara kadar yatay ve dikey olarak farklı ilişki ağları içerisinde gelişir. R. Putnam gruplar arasında sosyal sermayeyi köprülenmiş sosyal sermaye, gruplar içindekini ise birleştirilmiş sosyal sermaye olarak tasnif etmiştir (Akt. Bartram vd., 2017, s. 297).

Suriyeli mültecilerin sosyal sermaye edinim stratejileri çok farklı alanlarda olabilmektedir. Mülteci kadınlar açısından evlilik, ev sahibi toplumla bağ kurma, ekonomik destek, korunma, sosyal destek mekanizmalarına dahil olma bağlamında önemli bir sosyal sermaye aracıdır. Evlilik, ekonomik ihtiyaçlar, çocuk sahibi olma arzusu ve sevgi temelinde gerçekleşen bir sözleşmedir. Evlilik yoluyla kadın ve erkek arasında hukuksal ve toplumsal açıdan geçerli sayılan ve doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan kurumsal birlik meydana gelir. B. Russel, bireylerin evlenmeye yönelmesinin temelinde cinsel ihtiyaçların karşılanması, neslin devamı, ekonomik üretim ve dini buyruklara uymanın etkili olduğunu ifade eder (Kaya, 2008, s. 19-20).

Göç ve savaş koşulları, evlilik kurumuna farklı anlam ve fonksiyonlar yüklenmesine yol açar. P. Bourdieu, evliliği evrensel sosyal yeniden üretim stratejileri içerisinde değerlendirir. O, evlilik stratejilerini ailenin kendini hem biyolojik hem de özellikle sosyal olarak yeniden üretmeye, yani söz konusu sosyal evrende konumunu, mevkisini muhafaza etmeye imkân veren kültürel yatırım,

doğurganlık ve ekonomik stratejiler içerdiğini ifade eder (Bourdieu, 2014, s. 120, 117). Diğer bir yönüyle evlilik, göç eden kimseler için göç edilen yerde “dışarıdakiler” olmanın dezavantajının üstesinden gelmek için kadınlara bir araç sağlamaktadır. Bu nedenle göçmen kadınlar, yaşamış olduğu niteliksizleşmeyi, sosyal dışlanmayı ve ekonomik problemleri gidermek ve göç etmiş oldukları topluma uyum sağlamayı kolaylaştırmak için evliliği bir strateji olarak görmektedirler (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011). Türkiye’ye yerleşen Suriyeli mülteci kadınlar da evliliği ev sahibi toplumla uyum sağlamanın bir aracı olarak kabul etmektedir. Çünkü evlilik, yeni bir toplumda kolektif aidiyetlerin ve toplumsal referansların yitimini telafi etme noktasında yeni sosyal bağlar oluşmasını kolaylaştırır. Diğer bir deyişle göç ve gurbet yaşamının fırtınalı denizinde evlilik, güvenli bir liman edinme arayışıdır.

Yerli erkeklerle Suriyeli göçmen kadınlar arasında gelişen evliliklerin arka planında birçok faktör etkilidir. Savaş ve göç halinden kaynaklı söz konusu sosyolojik ortamda çok eşli evlilikler farklı temellere dayanabilmektedir. Savaş faktörüne bağlı olarak gelişen çok eşli evliliklerin artışı ile ilgili üç temel gerekçe sayılmaktadır. Bunlardan ilki, savaş esnasında kadın erkek oranında gelişen cinsiyet dengesizliğidir. Savaş ortamında erkeklerin büyük bir kısmı ölür. Cinsiyet oranı kadınların lehine artar. İkincisi, hem savaş anında hem de sonrasında oluşan ekonomik zorluklarla kadınlar tek başına mücadele etmek zorunda kalırlar. Üçüncü olarak kocaları olmaksızın kadınların sosyal ve psikolojik zayıflıkları, onları erkekler tarafından daha çok istismara maruz hale getirir. Böylece kadınlar, ikinci evlilik yoluyla hem sosyal ve ekonomik destek elde ederler hem de yoksulluk ve zayıflıklarını garanti altına almış olurlar (Kaya, 2017, s. 77).

Türkiye’deki Suriyeli kadın mültecilerin evlenmeye yüklediği anlam ve gerekçeler göç olgusu ve sonuçlarıyla yakından ilişkilidir. Bir saha araştırmasında mülteci kadın grubuyla yaptığımız odak grup görüşmesinde kadınlar, ikinci evliliğe mecbur kalışlarının temelinde hayatta kalabilmek (geçim), anne ve çocukların ihtiyaçlarının temini, adaptasyon, kamp yaşamından kurtulma, himaye isteği, istismara uğramaktan korkup evlenme, aşk gibi faktörleri saymışlardır (Kaya, 2017, s. 78). Suriyeli kadınların yerlilerle gerek formal ve gerekse informal yollarla evliliği, birçok evlilikte olduğu gibi boşanmayla da sonuçlanabilmektedir. “Suriyelilerin büyük çoğunluğu, evlilik işlemlerini resmi kanallardan değil dini nikâh akitleriyle gerçekleştirmektedir. Dini nikâh akitlerinin Türkiye’de resmi olarak geçerli olmaması sebebiyle, özellikle boşanmalarda kadınların sorunlarla karşılaştığı da sıklıkla dile getirilmektedir” (Erdoğan ve Tarlan, 2016, s. 11-12). Formal evliliklerde boşanma, mahkemenin hakemliği ve denetiminde gerçekleşirken geleneksel ve dini yöntemlerle gerçekleşen evliliklerde boşanma çok boyutlu krizlere yol açmaktadır.

Bu çalışma, Suriyeli mülteci kadınlarla ev sahibi toplumun erkekleri arasında dini ve geleneksel değerler çerçevesinde gerçekleşen, informal evlenmelere ve sonrasında gelişen boşanma/boşanamama krizine odaklanmaktadır. Göç sonrası süreçte sosyal sermaye edinme arayışının bir sonucu olarak gerçekleşen evliliklerde boşanmayı ortaya çıkaran süreçler, boşanma sonrası gelişen kriz ve problemler çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışma, saha araştırmasına dayanmakta olup örnek vakalar ve kaynak kişilerle görüşmelerden elde edilen verilerin analizini içermektedir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Suriyeli kadın mültecilerin yerli erkeklerle resmi nikâh dışında evliliği bu araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle dini nikâh veya imam nikâhı olarak bilinen yöntemle yerli erkeklerle ilk ve ikinci eş olarak evlenmeyi tercih eden mülteci kadınların evlenme deneyimi ve sonrasında gerçekleşen boşanma/boşanamama krizi bu çalışmada ele alınan ana temadır. Türkiye hukukuna göre imam nikâhı geçerli bir evlenme sözleşmesi sayılmadığından bu tür evliliklerin resmi bir istatistiği söz konusu değildir. Bu nedenle araştırma sayısal olarak ölçülebilecek somut bir kitleden yoksundur. Dolayısıyla da araştırma söz konusu evlilik ve boşanma krizini betimleme, kişilerin kendi bakış açılarını sunma bakımından nitel yöntem yaklaşımı ile ele alınmıştır. Böylece göçün bireylerin hayatlarını nasıl etkilediği, değiştirdiği, hangi süreçlerden geçildiği ve yeni hayatlarına bunların nasıl yansıdığı kanıtlar sunma yerine kesitler sunma ve ayrıntıları ortaya çıkaran kişisel tecrübelerin yorumlanması niteliksel yöntemle açığa çıkmaktadır (Kümbetoğlu, 2016, s. 59). Araştırmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine mülakat ve vaka incelemesi tekniği yoluyla veriler derlenmiştir. Görüşme formlarının uygulanmasında tercüman desteği alınmıştır. İlk olarak farklı yaş ve meslek gruplarına sahip altı vaka ile ilgili veriler toplanması hedeflenmiştir. Ancak iki vakadan elde

edilen bilgiler yetersiz ve çelişkili olduğu için bunlar elenmiş dört vaka esas alınmıştır. Çalışmada ayrıca Suriyeli topluluk içerisindeki kaynak üç kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Söz konusu vakalar ve görüşmeler içerik analizine tabi tutularak ana problemler belirlenmiştir. Araştırma, Türkiye’de mültecilerin en yoğun yaşadığı ikinci il olan Şanlıurfa’da⁵ yapılmış olup Aralık 2017 ile Mart 2018 tarihlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda evlenme gerekçeleri, evlilik/düğün süreçleri, aile içindeki krizler, çatışmalar, kumalar arası ilişkiler, boşanma süreci ve sonrasında gelişen çıkmazların Suriyeli mültecilerin yaşamını nasıl etkilediği tartışılmaktadır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE ANALİZ

3.1. Mülteci Boşanma Vakaları

Bu bölümde Türkiye’ye sığınan Suriyeli mültecilerin yerli erkeklerle evliliği ve evlilik sonrası gelişen ilişkiler ve sonrasında boşanma krizinin nasıl meydana geldiği, boşanma ve boşanamama denilen durumun ortaya nasıl çıktığı, görüşme yapılan kadınlar ve onların bu süreçlerine birinci dereceden tanıklık eden yakınlarının anlatımı üzerinden ele alınmaktadır. Birinci ve ikinci vakanın yaşam öyküsü bizzat mağdur kişilerden, üçüncü ve dördüncü vakaların yaşam öyküsü failin güvenilir yakını olan kaynak kişiden⁶ derlenmiştir.

1.Vaka

Mezgin, 38 yaşında ev hanımı, ilkokul mezunu, beş yıl önce Suriye’nin Haseke şehrinden ailesiyle Şanlıurfa’ya göç etmiş. İlk olarak Şanlıurfa’ya bağlı bir köye bir yakınının yanına yerleşmişler. Daha sonra Şanlıurfa’nın kenar mahallesi olan ve Arap vatandaşların yoğun yaşadığı bir mevkiye taşınmışlar. Ailede üç kız var, üçü de ikinci eş olarak evlenmiş. Damatların iki tanesi yerli Arap, bir tanesi ise yerli bir Kürt. Vakaya konu olan Mezgin, bekar bir kız. Söz konusu mahallede iken komşulardan biri babası ile dostluk kurmuş. Yerli adam, altı ay sonra Mezgin’i ikinci eş olarak babadan istemiş. Adam 55 yaşında Arap, tır şoförü kendisi de 34 yaşında. Babası gelen talebi kızına sormuş. Mezgin de “kısmet deyip kabul ettim” diyor. Taraflar anlaşmış, mehir olarak 3.500 TL verilmiş ve dini nikah kıyılmış. Ayrıca 1.000 liralık altın yüzük ve küpe yapılmış. Adam, Mezgin’e ayrı ev açmadan direkt ilk eşin evine götürmüş. Şayet bir problem olursa “ayrı ev tutarım” diye vaatte bulunmuş. Mezgin’in erkek kardeşi babasıyla tartışmış bu evliliği kabul etmemiş ancak baba bunu rağmen kızı vermiş. Adam yedi erkek, dört kız olmak üzere 11 çocuk sahibi, çocuklardan evli olan da var, üstelik hepsi aynı evde kalıyormuş. Mezgin’in anlattığına göre ilk günden itibaren adamın ilk karısı ve çocukları sürekli ona şiddet uygulamış hakaretler, küfürler kötü muamele sürekli devam etmiş. Hatta bir gün kuması ateşle yüzünü yakmak istemiş. Sürekli Allah’a havale ederek sabretmeye başlamış. Durumdan haberdar olan kardeşi bir ara adamı dövmek istemiş fakat aile “başımız belaya girer” diye izin vermemiş. Adam ihtiyaçlarını karşılaması için Mezgin’e para bile vermemiş. Mezgin, kumasının ve çocuklarının geçen günlere rağmen sürekli kendisine şiddet uyguladığını aktarıyor. Bir gün ilk eşin onu bıçakla yaraladığını, başka bir gün ise başına buzla vurup kafasını kırdığını ifade ediyor. “Annemi bile vurdular” diyor. “Suriyelilerin şikâyet hakkı yok diye o yüzden şikâyet edemedim. Maruz kaldığım şiddetten dolayı bir düşük yaptım ancak bir süre sonra erkek bir çocuk doğurdum. Ona rağmen evde şiddet görmeye devam ettim. Bir gün tüm bu yaşadıklarımaya dayanamayıp bebeğimle beraber evden kaçmaya karar verdim ancak kumamın gelinleri gelip çocuğumu elimden aldılar. Ben mecbur babamgile geldim. Dört yıl boyunca Suriyeli olduğum için hep kötü muamele ettiler, yiyecek bile vermediler Bebeğime süt veremedim, sütüm kesildi şiddetten dolayı, intihar etmeyi bile düşündüm. Dünya gözümde küçüldü Allaktan korkmasam intihar ederdim. On aylık bebeğim şuan orada esir, dini nikâh yaptığımız için evli görünüyorum boşanma adamın iki dudağı arasında⁷ ben boşanmak istiyorum ama o beni boşamıyor araya araçlar koydu fakat ben onunla yaşamak istemiyorum.” Hasekeli mülteci kadın görüşme yaptığımız babasının evinde çocuğu ise kocasının ailesinin yanında. Yaşadıklarından dolayı derin bir travma geçirdiği anlaşıyordu. Mezgin boşanmak istediği halde dini normlardan dolayı boşanamıyor.

⁵ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Nisan 2018 tarihi itibarıyla 476.793 kayıtlı Suriyeli mülteci Şanlıurfa’da yaşamaktadır. Bkz. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, Erişim Tarihi: 11.04.2018.

⁶ Roza, 48, STK gönüllüsü, Görüşme Tarihi: 24.01.2018.

⁷ Suriyeli Kaynak görüşmecimiz vakada anlatılan keyfi durumu şu sözlerle anlatıyor " ..kadının hukuki koruması yok. Sorunlar meydana geliyor, öyle sorunlar var ki erkek basit bir şekilde karısını boşayabiliyor. Dini nikah boşanmayı basitleştiren bir şey, aile birliğinin bozulmasını kolaylaştıran bir şey. Çocuk da varsa bu büyük bir probleme dönüşüyor.." Roza, 48, STK gönüllüsü, kişisel görüşme, 24.01.2018.

2.Vaka:

Şemse, 35 yaşında, okulu altıncı sınıfta bırakmış, ev hanımı. Üç yıl önce iki kız kardeşi ve erkek kardeşi ile İdlip'ten göçüp Şanlıurfa'ya yerleşmişler. Anne babaları vefat etmiş, herhangi bir akrabaları yok. Erkek kardeş evli, kendisi ve bir kardeşi bekar, bir kardeşi ise dul. Bir süre sonra erkek kardeşin eşi kocasının kardeşleri ile birlikte yaşamaya razı olmamış aile tekrar geri Suriye'ye dönmek zorunda kalmış. Üç kız kardeş, herhangi bir koruma ve destek olmadan sığıntı bir şekilde Şanlıurfa'nın kenar mahallesinde yaşamlarını sürdürürken komşularından biri evlilik için aracı olmuş. Aracı komşu, bir Şanlıurfalı'nın ikinci eş olarak evlenme teklifini Şemse'nin ailesine getirmiş. Söz konusu adam evli, 40 yaşında, beş çocuk babası ve bir okulda hizmetli olarak çalışıyormuş. Göç ederken her şeyini yitirdikleri için ciddi yoksulluk yaşayan ailesini düşünen Şemse, aileye bir çare olur diye teklifi kabul etmiş. 1.000 TL mehir, birtakım ev eşyası ve giysi ile dini nikâh kıyılarak evlilik gerçekleşmiş. Ancak adam Şemseyi de ilk eşin kaldığı eve götürmüş ayrı ev tutulmamış. Aynı ev içerisinde farklı odalarda kuması ve çocuklarla birlikte yaşamını bir süre sürdürmüştü. Daha sonra bir erkek çocuğu olmuş Şemsenin kocasıyla resmi nikâhı olmadığı için çocuk, ilk eşin üzerine kaydedilmiş. Kocasını, Şemse ile evliliğinin ikinci yılında bu kez Rakkalı bir Suriyeli kadınla evlenme girişiminde bulunmuş. Bu duruma hem yerli ilk eş hem de Şemse tepki göstermiş ancak adam üçüncü evliliği de gerçekleştirmiş. Şemsenin anlatımına göre kocası artık kendisiyle ilgilenmemiş ve ihtiyaçlarını da karşılamıyormuş. Aile içerisinde tartışmalarla beraber ciddi problemler başlamış. Şemse, kocası tarafından şiddete maruz kalmış. Buna rağmen çocuğundan dolayı evi terk etmek istememiş. Ancak kumalar arası ilişkiler daha da kötüleşmeye başlayınca kocası, ilk eş ve Şemseyi boşamaya karar vermiş. Evliliğin ikinci yılında adam, Şemseyi Halepli olan komşusunun şahitliğinde dini usullerle herhangi bir mehir veya tazminat vermeden boşamış, oğlunu da elinden alarak onu kapının önüne koymuş ve diğer kız kardeşini arayarak gelip Şemseyi almasını söylemiş. Kardeşi gelip ablasını eve götürmüştü. Şemse ciddi psikolojik travmalar geçirmiş. Oğlundan ayrı yaşamak ağır gelince kardeşi ile birlikte eski evine gidip çocuğunu görmek istemiş ancak koca her ikisini de sokağın ortasında döverek kovmuş. Hatta çocuğu görme karşılığında Şemse'den para talep etmiş. Şemse durumu şikâyet etmek ve çocuğunu geri almak için bazı girişimlerde bulunmuş. Ancak görüştüğü kişiler de resmi bir nikâh olmadığı için herhangi bir hak iddia edemeyeceğini ifade etmiş. Şemse şu an bir lokantada çalışıyor, kardeşleri ile beraber kalıyor ancak eve girmek istemediğini evin kendisini boğduğunu ifade ediyor. Aklında gördüğü kötü muamele ve çocuğundan ayrı kalma ızdırabı var. Kardeşlerin de psikolojisi bozuk durumda en küçük kız kardeş de artık evlenmek istemediğini belirtiyor.

3.Vaka

Vakanın mağduru Hala adında, Suriye'nin Deyrзор kentinden Şanlıurfa'ya göç etmiş bir kadın öğretmen. İlişkinin geliştiği yer Suriyeli öğrencilerin eğitim gördüğü Geçici Eğitim Merkezi'dir. Şanlıurfalı erkek 45 yaşında, bu eğitim kurumunda yönetici olarak çalışıyor, Hala ise 30 yaşında söz konusu eğitim merkezinde öğretmen olarak çalışmakta. Kaynağımızın aktardığına göre kurumda yönetici olan Şanlıurfalı erkek evli, Hala ise dul, eşini savaşta kaybetmiş. Bir süre birlikte çalıştıktan sonra aralarında belirli bir samimiyet oluşmuş. Kaynağa göre Hala çok güzel bir kadın. Yönetici ile Hala arasında okuldaki ilişkilerden dolayı samimiyet ilerlemiş ve adam Hala'ya ikinci eş olarak evlilik teklifi yapmış. Savaş ve göç koşullarından dolayı zor durumda olan Hala, süreç içerisinde tanıdığı ve güvendiği yöneticinin bu teklifine olumlu cevap vermiş. Hala, dul ve öğretmen olduğu için basit birtakım ev eşyası ve yüzük, küpe gibi bir kısım ziynet eşyası alınmış. Suriye kültürüne göre kadına ödenmesi gereken mehir de herhangi bir kayıt altına alınmadan göz ardı edilmiş. Hala, bir aile kurma adına tüm bunları önemsememiş. Dini nikâh kıyılarak evlilik gerçekleşmiş. Yerli erkek, ikinci eşe ayrı bir ev açmış. Ancak bu evlilik ilk eşten gizli gerçekleşmiş. Daha sonra Hala, bir çocuk doğurmuş. Aylar sonra adamın ilk eşi, kocasının bu evliliğinden haberdar olunca karı koca arasında kavga, tartışma çıkmış büyük problemler yaşanmış. Kadın, çocukları alıp evi terk etmekle kocasını tehdit etmiş. Şanlıurfalı erkek ilk eşin bu baskıları üzerine Suriyeli ikinci eşle arasına mesafe koymaya başlamış. Uzun süre Hala'nın evine gidip gelmemiş, ihtiyaçlarını karşılamamış. Problemleri süren bu ilişki, daha sonra erkeğin Hala'yı ailesinin huzurunda üç defa "boşsun" diyerek dini yöntemle boşamasıyla sonuçlanmış. Hala bu durum karşısında şok olmuş, hiçbir şey diyememiş. Boşanma tek taraflı Hala'nın rızası olmadan gerçekleşmiş. Ayrıca adam, tazminat, mehir, nafaka gibi benzeri herhangi bir şey de vermemiş. Boşanma sonrasında adam çocuğu ilk eşin üzerine kaydetmeyi teklif etmiş fakat Hala oğlunun ilk eş üzerine kaydedilmesine

müsaade etmemiş. Çocuğun herhangi bir sosyal güvencesi yok Hala bu koşullarda yaşama tutunmaya çalışıyor.

4.Vaka

Rakkalı mülteci Noor, 27 yaşında ilkokul mezunu, dul, ailesi ve herhangi bir akrabası yok. Kimi savaşta ölmüş, kimi kayıp. Birkaç yıl önce Şanlıurfa'ya göç etmiş. Geçimini çalışarak temin ediyor. Bir süre sonra sosyal medyadan yerli bir erkekle tanışmış adam ona 40 yaşında ve bekar olduğunu söylemiş. Daha sonra arkadaş olmuşlar. Yedi ay boyunca sosyal medyadan haberleşip mesajlaşmışlar. Noor, Şanlıurfa merkezde bir lokantada işçi. İlişki iyice ilerledikten sonra adam Noor'a biraz para yollayarak Muğla Fethiye'ye gelmesi için teklifte bulunmuş, Noor, bunu kabul edip yola çıkmış. Fethiye'ye vardığında sosyal medyada yazıştığı ile karşılaştığı kişi arasında çok büyük bir fark olduğunu görmüş. Karşılaştığı adam yaşlı ve kendisinden çok büyük. Adam daha sonra 54 yaşında, evli ve çocuklu olduğunu ancak Noor'u çok sevdiğini ifade etmiş. Noor, kimi kimsesi olmadığı için çaresizlik içinde bu duruma razı olmuş. Adam, onu alıp akrabaları ile tanıştırmış ve aralarında dini nikah kıymışlar. 6000 lira mehir ve bir kısım altın yapılarak evlenmişler. Noor için ayrı bir ev açılmış. Evlilikten bir süre sonra koca sorunlar çıkarmaya başlamış. Noor, kocasının alkol alışkanlığını geç fark etmiş. Bir süre sonra aile bağlarını güçlendirmek, evde huzur sağlamak amacıyla kocasına çocuk yapmayı teklif etmiş ama adam buna yanaşmamış. Günler sonra Noor kocasının uyuşturucu kullandığının da farkına varmış. Bırakması için çaba göstermiş fakat başarılı olamamış. Durumu kocasının çocuklarına haber edip tedavi olması gerektiğini ifade etmiş. Ancak yine sonuç alamamış. Noor, tüm bunlara rağmen "kaderim" deyip kalmak istediğini ifade etmiş. Lakin problemler gün geçtikçe daha da artmış tartışma, kavga, aile bütünlüğünü sarsıcı davranışlar Noor'u bunaltmış. Bu şekilde dokuz ay kaldıktan sonra Noor bir sonuç alamayacağını görünce kocasını terk edip Almanya'ya gitmiş. Evlilikleri dini nikâhla kıyıldığı için bir din adamı ve şahitlerin huzurunda boşanmadıkları için de dini olarak şu an evli görünüyorlar.

3.2. Bulguların Analizi

Araştırma kapsamındaki vakalarda içerik analizi yoluyla ikinci eş olarak evlenen kadınların demografik nitelikleri, evlenme süreci ve evlilik sözleşmesi, aile içi ilişkiler, boşanma ve sonrasında gelişen durumlar tema olarak seçilip Suriyeli mülteci kadınların boşanma deneyimleri betimsel bir tarzda ortaya konulmuştur.

Ev sahibi toplumdaki erkeklerle evlenmeyi tercih eden Suriyeli mülteci kadınların sosyo-ekonomik niteliklerine bakıldığında eğitim düzeyi açısından biri lisans diğer üç kişi ilkokul seviyesindedir. Mülteci kadınların biri öğretmen, biri lokantada bulaşıkçı, diğer iki kişi ise vasıflı bir meslek grubundan olmayıp ev hanımıdır. Öğretmen olan Hala, ekonomik olarak görece iyi durumda iken lokantada çalışan Noor düşük ücretli ve kayıt dışı, kısıtlı ekonomik koşullarda yaşamaktadır. Şemse, Kızılay kartla geçimlerini sağlarken Mezgin ise kardeşlerinin desteğiyle geçimini sağlamakta olup her üç kadın da ekonomik olarak yoksulluk içerisinde ve bağımlı yaşamaktadır. Kadınların Türkiye'deki evlilik öncesi durumlarına bakıldığında ikisi dul (Hala ve Noor) diğer ikisi ise bekârdır (Mezgin ve Şemse). Her dört kadın da kiracı olup öğretmen olan Hala hariç diğer üç kişi şehrin sosyo-ekonomik olarak alt grup sayılabilecek semtlerinde ikamet etmektedir.

Yaşam öyküsü verilen kadınların evlenme tarzlarında yakın ilişkiler ve aracılık kurumunun işlevsel olduğu görülmektedir. Suriyeli mülteciler göç sonrası yerleştiği yerlerde çevrelerindeki gerek Suriyeli ve gerekse yerli kişilerle çeşitli biçimlerde sosyal teması geçmektedir. Mezgin, ailesiyle taşındığı Arap vatandaşların yoğunlukta olduğu mahallede babasıyla dostluk geliştiren bir komşusunun teklifi üzerine ve Şemse ise içinde bulunduğu yoksulluk koşulları ve ailede erkek bireyin olmaması üzerine Suriyeli başka bir aracının yönlendirmesiyle ikinci evliliklerini gerçekleştirmiştir. Geçici eğitim merkezinde öğretmen olan Hala ise okuldaki yönetici ile okul ortamında gelişen ilişkilere bağlı olarak oluşan bir yakınlık sonucu evlenmiştir. Her üç vakada da erkekler yerli Araplardır. Noor'un ise evlenme şekli bir hayli ilginçtir. Sosyal medyada tanıştığı ve Şanlıurfa dışında bir ilde ikamet eden erkekle evliliği bir zorunluluk olarak gerçekleşmiştir. Çünkü Noor, hem yoksulluk içerisinde yaşamakta hem de aile ve akraba gibi sosyal destek mekanizmalarını yitirmiş korumasız kalmıştır. Dolayısıyla her dört vakada da mülteci kadınların evliliğe sosyal bağ kurma ve kendini yeniden sosyal olarak üretme amacı atfettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı durumda olan kadınların bu

durumların değiştirme, koruma ve refaha erişme istekleri görüşme kayıtlarında da ifade edilmiştir. Bu durum, bir sosyal hareketlilik girişimi olarak da kabul edilebilir.

Evlenme süreçlerinde tercih edilen evlilik sözleşmesi, dini nikâh (imam nikahı) olup informal de olsa herhangi bir yazılı kayda bağlanmamıştır. Dini nikah, nikah kıymaya yetkili bir kişinin yönetiminde en az iki şahit huzurunda şifahi olarak gerçekleşen ve çeşitli ritüelleri barındıran bir evlilik sözleşmesidir.⁸ Evliliklerin her dördü de ikinci eş olarak (çok eşli evlilik) gerçekleşmiştir. Türkiye’de geçici kimlik belgesi olan kişilerin resmi evlenme imkânı mevcut olmasına rağmen Suriye yasalarında gerek çok eşli evliliğin yasal olması ve bunun kültürel olarak güçlü bir arka plana sahip olması gerekse de dini nikâhın kanuni olması kadınların Türkiye’de bu formattaki evliliklere yönelmesine meşruiyet kazandırmaktadır. Kadınları bu duruma iten diğer bir faktör kadınların göç ve savaş koşullarından dolayı sosyal statü ve prestij kaybı yaşamasıdır. Dul olma ve kadın kitlesinin fazlalığı da yukarıda bahsedilen evlenme sözleşmesi ve biçimine yönelişi etkilemektedir. Türkiye’de geçerli yasal nikah türünün resmi nikah olduğu bunun dışındaki nikahların suç teşkil ettiği göçmen kadınlar tarafından kimi vakalarda bilinmemekte kimi vakada ise dezavantajlı koşullardan dolayı mecburen kabul edilmektedir. Evlilik sözleşmesinin diğer bir boyutu mehir veya başlık olarak bilinen geline veya ailesine verilen mali bedeldir. Geleneksel mehir uygulaması, hem evlenme anında hem de boşanma sonrasında kadına verilmiş mali teminatları içerir (Kaya, 2017, s. 89-90). Ancak vakalarda bu kriterlere çok dikkat edilmediği anlaşılmaktadır. Öğretmen olan Hala maaşlı olduğu için ona mehir verilmemiştir. Noor, Şemse ve Mezgin adlı kadınların mehri ise farklılık göstermekte kaynak görüşmecilerin aktardığına Suriye standartlarına göre çok düşüktür. Ayrıca her dört vaka için de boşanma sonrasına yönelik mehir miktarı şifahi olarak gerçekleşen evlilik sözleşmesinde belirtilmemiştir. Tüm bu durumlarda koca inisiyatif sahibi iken kadınlar pasif ve edilgen konumdadır.

Evlenme sonrası aile içi ilişkilerde mekan, hanedeki bireyler, eş ve hane bireylerini kültür ve alışkanlıkları aile birliğini etkileyen unsurlardır. Vakalarda Hala ve Noor evlilik sonrası ayrı evlerde ikamet ederken Mezgin ve Şemse ilk eş ve çocuklarının yaşadığı eve yerleşmiştir. Birlikte yaşama, aile içi çatışmaları tetikleyen bir husustur. Üzerine kuma gelen ilk eş ve onun yetişkin çocukları yukarıdaki iki vakada görüldüğu üzere aileye sonradan gelen Suriyeli mülteci kadına şiddet uygulamaktadır. Söz konusu şiddet sembolik, psikolojik ve fiziki olmak üzere çeşitli biçimlerde kocalar tarafından da eşlere yönelmektedir. Eşlerle birlikte yaşanan evler mahremiyet ve özel alan bakımından problemlidir. Tek katlı üç odalı gecekondulu evleri, ebeveyn ve çocuk ilişkileri açısından olumsuz nitelikler taşımaktadır. Aile içi ilişkileri belirleyen diğer bir unsur eşlerin kültür ve eğitim düzeyidir. Hala hariç diğer üç vakada hem erkekler hem de kadınlar eğitim ve sosyo-ekonomik bakımdan düşük düzeydedir. Bundan dolayı iletişim, sorun çözme, karşılıklı anlayış ve tahammül gibi konularda olumlu sonuçlar gözlenmemektedir. Noor vakasında kocanın alkol ve madde kullanımı, aile birliğini bozan bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Suriyeli mülteci kadınların yerli erkeklerle evlilik birliğinin bozulması ve boşanma birçok faktörle ilişkilidir. Türk Medeni Kanununun 4721⁹ sayılı boşanmayı düzenleyen maddelerindeki hayata kast, kötü veya onur kırıcı davranış, haysiyetsiz bir hayat sürme, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek, evlilik birliğinin sarsılması gibi kriterler vakalarımız için de geçerlidir. En temelde mülteci kadınlarla yapılan evliliğin dini nikah yoluyla yapılması birçok yasal güvence ve teminatı devre dışı bırakmaktadır. Aile içinde ilk eş, koca ve çocuklarının Suriyeli kadına şiddet uygulaması kimi yerde yaşama kast edilmesi, alkol ve uyuşturucu kullanımı, kadının ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanmaması, kocalık yükümlülüklerinin yerine getirilmeyişi, ikinci evliliğin ilk eşten gizli olması, doğan çocuğun statüsü gibi nedenler boşanma krizine yol açmaktadır. Ayrıca bu tür evlilikler dini nikâhla olduğu için boşanma hakkını erkeğe bırakan dinin farklı yorumları (mezhepsel farklılıklardan kaynaklı yaklaşımlar) sayesinde koca boşanma hakkını karısına şantaj olarak kullanabilmektedir. Nitekim eşinden ve ailesinden çok ağır şiddet gören Mezgin, boşanmak istediği halde kocasının buna yanaşmaması nedeniyle boşanamama krizi yaşamaktadır. Tüm vakalarda da görüldüğu üzere boşanma sonrasında tazminat, mehir veya nafaka gibi mali destek kocalar tarafından sağlanmamakta kadınlar yoksulluğa terk edilmektedir. Ayrıca evlilik birliğinden doğan çocukları ilk eş

⁸ İslam hukukçuları, nikâh akdinin geçerli olabilmesi için tarafların birbirlerini eş olarak kabul ettiklerini gösteren İcap – Kabulü ve iki şahidin bulunmasını şart görmüşlerdir. Bkz. Kaynakçadaki Yüksek, 2017.

⁹ Bkz. Türk Medeni Kanunu Kanun Numarası : 4721 Kabul Tarihi : 22/11/2001 Yayımlandığı R.Gazete Tarihi : 8/12/2001 Sayı : 24607. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>., Erişim tarihi: 20.03.2018.

üzerine kayıt etmekten kaynaklı nesep problemi ortaya çıkmakta veya vakada görüldüğü üzere baba tarafından çocuk alıkonulabilmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Suriye'deki iç savaş sonucu Türkiye'ye gelen ve bugün sayısı 3,5 milyon seviyesine ulaşmış göçmen kitlesinin ev sahibi toplumla çok katmanlı ilişkiye girdiği aşikârdır. Mültecilerin sosyal ve ekonomik destek sağlama, yabancılıktan kurtulma, içe kapanma, dışlanma ve marjinalleşme risklerinden kaçınmak üzere geliştirdiği sosyal ilişkilerden biri de yerlilerle evliliğidir. Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların yerlilerle evliliği; sosyal ağ geliştirme, beşeri ve iktisadi kaynaklara erişmek için sosyal sermaye sağlama, savaş ve göç koşullarında yitirilen statü ve itibarını yeniden sosyal üretim yoluyla inşa etmenin aracı olarak tezahür etmektedir.¹⁰ Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların yerlilerle evliliği formal ve informal olmak üzere tek eşli veya çok eşli olarak gerçekleşmektedir. Formal evlilikler, yasal teminatlar sağlarken özellikle informal gerçekleşen evlilikler, bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere boşanma ve boşanamama krizlerinin temel kaynağıdır. Geleneksel değerler çerçevesinde gerçekleşen bu evliliklerde Türkiye ve Suriye'nin yasal ve toplumsal farklılıkları krizleri derinleştiren faktörlerdir. İslam hukukçusu Suriyeli göçmen, yerlilerle Suriyeli mülteci kadınların evliliğindeki ülkelerin hukuki farklarını şöyle aktarıyor: "Bu tür evlilikler resmi değil, yerliler muhacirleri istismar ediyor. Suriyeli kadınların yerlilerle evliliği hiçbir belgeye dayanmıyor. Mesela Suriye'de şeri(dini) nikah şahitler olunca resmi olarak kabul ediliyor. Söz konusu nikah, şahitleri ile beraber bir evraka tutanak şeklinde geçirilince bu mahkemeye sunuluyor. Şeri mahkemeler bunu resmi olarak kabul ediyor ve evlenen kimseler tüm haklardan yararlanabiliyor. Ancak Türkiye'de imam nikahı öyle bir şey değil, bu problemlere yol açıyor. Yine Suriye'de evlilik anı ve boşanma durumlarında verilmek üzere iki tür mehir vardır eğer koca bu mehri vermek istemezse mahkeme haciz yoluyla ondan tazmin eder. Buradaki mehir de yasal teminat altında değil..."¹¹ Benzer şekilde Suriye'de geçmişte hakimlik yapan bir kaynak da nikah kıyma yetkisinin mahkeme dışında kişilere de çeşitli prosedürlere bağlı olarak verildiğini tutulan tutanakların mahkemede teyit edilmesiyle yasalık kazandığını belirtmiştir.¹² Türkiye ve Suriye'nin yasal ve toplumsal farklılıklarına bakıldığında Türkiye'de evlilik tek eşli ve yasal kurumlarca kabul edilen koşullar ve sözleşmeler bağlamında gerçekleşirken Suriye'de evlilik, çok eşli olarak yasalarca tanınmakta, farklı prosedürleri (mehir, nikah kıyma yetkisinin genişliği vb.) içermektedir. Resmi ve dini nikâh ayrımında Türkiye'de sadece resmi nikah yasal sayılmakta, dini nikah ve mehir gibi durumlar geleneksel mekanizmalarla sürdürülmektedir. Suriye'de ise nikah, hem dini hem de resmi olarak iç içe olup evlenme anında ve boşanma durumunda ödenecek bir tür tazminat olan mehir de kayıt altına alınır. Her iki ülke arasında söz konusu hukuki farklılıklar, göç sonrasında çatışma ve istismarlara kaynaklık etmektedir. Türkiye'deki mülteci kadınların önemli bir kısmı dini nikahla evlenmekte, evlilik anında mehir belirlense de çoğu zaman mehir sözleşmesi koca tarafından ihlal edilmektedir. Dini nikâh ve ikinci eş olarak gerçekleşen bu evliliklerin Türkiye kanunları nezdinde herhangi bir meşruiyeti yoktur. Dolayısıyla tümüyle informal norm ve değerler çerçevesinde yürüyen bir evlilik sözleşmesine tanık olunmaktadır.

Dini nikâh, mülteci ve ev sahibi gruplar nezdinde toplumsal meşruiyete sahip olmasına karşın bu meşruiyetin önemli bir kaynağı olan sosyal grup desteğinden yoksundur. Mülteci kadınlar aile, akrabalık, arkadaşlık, dernek, cemaat, kulüp gibi modern ve geleneksel toplumsal dayanışma bağlantılarını büyük ölçüde yitirdiği için savunmasız ve çaresiz bir durumdadır.¹³ Bu da dini nikâh üzerinden yapılan evliliklerin toplumsal yaptırım bakımından zayıf veya eksik kalmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle sosyal bağlantılarını yitirmiş olan kadınlar, Türkiye'de bireyin içinde yaşadığı sosyal çevrede manevi yaptırım gücünden yararlanamamaktadır. Böylece tamamen erkeğin inisiyatifinde gelişen bu evlilik örgüsü "savunmasızlığı kötüye kullanma"nın tezahürleri olarak ortaya

¹⁰ Deyrzor'lu kaynak kişi olan öğretmen Lemis, evliliğe yönelişin nedenlerini şöyle aktarıyor: "yüz binlerce genç öldü savaşta kadınlar çoğaldı erkeklerden fazla. Dul kalan kadınlar var, koruma himaye amaçlı evleniyorlar. Yedi yıl önce ben zenginim diyenden şu an eser yok kadınlar dul himaye arıyor Bir çok fakir aile yakın köylere kızını veriyor yoksulluktan kurtulmak için." Lemis, 43, kişisel görüşme, 18.01.2018.

¹¹ Şeri meclis yürütme kurulu üyesi, 41, müderris, kişisel görüşme, 16.01.2018.

¹² Yusuf, 50, Suriyeli eski hakim, kişisel görüşme 17.01.2018.

¹³ T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından yapılan *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması* 'na göre Suriye'deki iç savaşta yakını ölen kadınların oranı yüzde 40'tur. Bkz. https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25337/xfiles/17aTürkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastir_masi_2017.pdf, Erişim Tarihi: 06.11.2018.

çıkılmaktadır. Dolayısıyla yerlilerle mülteci kadınlar arasında gerçekleşen informal evliliklerin sözleşme açısından yasal ve toplumsal dayanaktan yoksun kaldığını ifade etmek mümkündür. Söz konusu meşruiyet boşluğu, evlilik kurumu ve aile birliğinin sarsılmasına ve boşanma krizlerine yol açmaktadır.

Boşanma krizlerinin nedenleri arasında ikinci eş olarak evlenen mülteci kadınların evlilik sürecinde mehir, bağımsız ev, aile ve çocuklara yönelik destek talebi, çeşitli ihtiyaç ve beklentilerinin gerçekleşmemesi, kumalar arası çekişmeler ve şiddet gibi birçok faktör saymak mümkündür. Vakalardan elde edilen bulgulara göre boşanma krizlerini tetikleyen unsurlar arasında evlilik aşamasında yapılan sözlü anlaşmalara uyulmadığı belirlenmiştir. Özellikle mehir veya başlık ödemelerindeki aksaklıklar veya vaatlerin yerine getirilmemesi, aile içinde güvensizlik ve çatışmaya neden olmaktadır. Benzer şekilde ayrı ev açma vaadiyle yapılan evliliklerde ilk eşle aynı evde yaşamaya zorlama, evlenen mülteci kadının anne, babası, kardeşleri veya ilk eşinden olan çocuklarına yönelik bakım ve himaye taleplerinin belli bir aşamadan sonra gerçekleşmemesi, ilk eş ve onun çocuklarından ya da kocadan kaynaklı şiddet, kocanın alkol veya madde kullanımı boşanmayı etkileyen önemli bulgular arasındadır. Tüm bu problemler, dini nikâhla yapılan evliliklerde boşanma krizine yol açarken ev sahibi toplumdaki erkeklerin tutumlarından dolayı boşanamama denilen farklı bir süreç de yaşanmaktadır. Dini nikâhla evliliğin sonlanması için erkeğin şayet boşanma hakkını nikahta eşine de vermemiş şahitler huzurunda boşanma talebini ifade etmesi veya diğer dini usullerle bunu ortaya koyması gerekir (Yüksek, 2014).¹⁴ Ancak söz konusu vakalarda bu tür evlilik genel olarak gizli yapıldığı ve çoğu zaman erkek kusurlu olduğu için boşanma işlemleri için bir araya gelme mümkün olmamaktadır. Böylece dinsel normlara göre kadın boşanmış olmamaktadır. Dolayısıyla mülteci kadınlar, boşanamayan eşler olarak iki hukuk arasında arafta kalmaktadır. Bu durum önemli bir problem olarak mülteci kadınlarca tecrübe edilmektedir.

Yukarıda bahsedilen problemler, Suriyeli toplum içindeki alim ve hukukçuları da çıkmaza sokmuş durumdadır. Şer'i Meclis¹⁵ adı altında kurulan ve benzeri problemleri çözmeye çalışan komisyon fakih, alim ve hukukçulardan oluşmaktadır. Meclis üyeleri ile yapılan görüşmede Şanlıurfa'da kendilerine müracaat eden 30 civarında bu türde vaka olduğu ifade edilmiştir. En temel problemin iki ülke arasındaki medeni hukuktan kaynaklandığı, dini nikâhın Suriye'de yasalarca tanınmasına karşın Türkiye'de bunun aksi şekilde işlediği dolayısıyla bu durumun evlenme ve boşanma işlemlerini çıkmaza soktuğu aktarılmıştır. Çözümlemeyen bazı vakaların Suriye'deki alim ve hukukçulara sunulduğu, oradaki mekanizmalarla çözüm arandığı söylenmektedir.¹⁶ Netice olarak yerlilerle yapılan evlilikler Suriyeli mülteci kadınlar ve onların çocukları açısından çok boyutlu problemlere yol açmaktadır. Özellikle evliliğin dini nikâhla gerçekleşmesi yasal güvenceleri devre dışı bırakmakta bu durum istismar ve mağduriyetlere zemin hazırlamaktadır. Mülteci kadınların haklarının bilincinde olmaması, sosyal destek mekanizmalarından mahrumiyet onları istismara açık hale getiren diğer faktörlerdir. Suriyeli mülteci kadınların sosyal bağlar geliştirmek, sosyal sermaye edinmek ve yaşadığı dezavantajlı durumu değiştirmek amacıyla evliliğe yönelmesi bu çalışmada ortaya konulduğu üzere başarısızlıkla da sonuçlanabilmektedir. Velayet, nafaka gibi haklar eşler arasında önemli probleme dönüşmektedir. Kimi örneklerde çocuğun annesinden zorla alınması, herhangi bir nafaka verilmemesinden kaynaklı yoksulluk ve geçim sıkıntısı, vakalarda görülen ciddi sorunlardır.

Sonuç olarak söz konusu problemleri ortadan kaldırmak için çeşitli çözümlerin üretilmesi gerekir. Bu bağlamda gerek kamu kurumları ve gerekse sivil toplum kuruluşlarına birtakım sorumluluklar düşmektedir. Türkiye'deki Suriyeli mülteciler açısından önemli bir problem olan informal evlilikler ve boşanma/boşanamama krizine yönelik olarak eğitim, rehberlik ve bilgilendirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, yardım faaliyetlerinin yanı sıra hak bilincini temel alan faaliyetlere odaklanılması, koruma ve sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi, mültecilerin kamu hizmetlerine erişim imkânlarının artırılması, istismar ve mağduriyetlerin önlenmesi için her iki toplum arasında kabul ve

¹⁴ Bkz. Ali Yüksek (2014). İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi Ve Kadının Boşanması. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 7 Sayı: 32 Volume: 7 Issue: 32 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581, s.340-354.

¹⁵ Şanlıurfa'da göçmenler tarafından kurulan Suriye Şeri Meclisi, 2015 yılında kurulmuş ve Suriye'den göç eden birçok dini önder, bu mecliste yer almıştır. Meclis başkanı, her yıl seçimle belirlenmektedir. Meclis farklı konularda istişare ve fetva fonksiyonu icra etmektedir. Ayrıca göçmen dindarları eğitmek için çeşitli kurslar ve eğitim mekânları tahsis edilmiştir. Fetva komisyonu, evlilik ve boşanma komisyonu, hukuk ve eğitim komisyonu gibi çeşitli alt komisyonlar vardır. Mecliste, öğretmen ve avukatlar da bulunmaktadır. Söz konusu meclis, yerlilerle yapılan ikinci evliliklerle de ilgilenmekte ve dini/hukuki çözümler üretmektedir. (Bkz. Kaya, 2017, s. 124-125)

¹⁶ Şeri Meclis yürütme kurulu üyesi, 41, müderris ile kişisel görüşme, 16.01.2018.

uyum çabalarının arttırılması, denetim mekanizmalarının sıklaştırılması gibi eylem ve etkinlikler bu sorumlulukların önemli bileşenleridir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel.

AFAD. (2014). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar*. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (https://www.afad.gov.tr/upload/Node/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyelikadınlar_2014_2_.pdf).

AFAD. (2017). *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. (https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf).

Ager, A. ve Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 21, No. 2, doi. 10.1093/jrs/fen016., p.166-191.

Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal*, 52/165, p.283-296.

Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2015 s. 10-56.

Bartram, D., Poros, M.V., Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Çev. I.A. Tuncay, İstanbul: Hece.

Buz, S. (2003). Aile Politikalarına Mülteciler Boyutunda Bir Bakış. *Aile ve Toplum* Yıl: 5 Cilt: 2, Sayı: 6 Ekim-Aralık 2003. ISSN: 1303-0256.

Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş Metinler*. Çev. L. Ünsaldı, 2. Baskı, Ankara: Heretik.

Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar*. İstanbul: Hiperlink.

Erdoğan E. Uçak, Tarlan, K. V. (2016). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Sivil Hayata İntibakına Yönelik Envanter Çalışması*. Yayıncı hazırlayanlar: Emel Kurma, Ebru Karşın Danzikyan, Şevin Gülfer Sağnıç, (<https://www.hyd.org.tr/attachments/article/219/suriyeli-multecilerin-turkiyedeki-sivil-hayata-intibakina-yonelik-envanter-calismasi.pdf>).

<http://www.goc.gov.tr>.

<http://www.unhcr.org/tr>.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>.

Kaya, M. (2008). *Dünden Bugüne Çok Eşlilik*. İstanbul: Çıra.

Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler İç İç Geçişler Ve Karşılaşmalar*. İstanbul: Hiperlink.

Kümbetoğlu, B. (2016) Göç Çalışmalarında Nasıl Sorusu. *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. 3. Baskı, Der., S. G. I. Öner ve N. A. Ş Öner, İstanbul: İletişim.

Öner, N. A. Ş (2016a). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar. *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. 3. Baskı, Der., S. G. I. Öner ve N. A. Ş Öner, İstanbul: İletişim.

Öner, N. A. Ş (2016b). Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler. *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. 3. Baskı, Der., S. G. I. Öner ve N. A. Ş Öner, İstanbul: İletişim.

Park, R.E. (2018). *Rekabet ve Çatışma Sosyoloji Bilimine Giriş-III*. Çev. G.İ. Yağlı, İstanbul: Pinhan.

Türk Medeni Kanunu Kanun Numarası: 4721 Kabul Tarihi: 22/11/2001 Yayımlandığı R.Gazete Tarihi: 8/12/2001 Sayı: 24607.

Wallace, R. A ve Wolf, A (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. L. Elburuz&M. R. Ayas, İzmir: Punto.

Yüksek, A. (2014). *İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi Ve Kadının Boşanması*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 7 Sayı: 32 Volume: 7 Issue: 32 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581, s.340-354.